

Патрыятызм як якасць асобы: генэзіс і структура

Адным з кампанентаў духоўнай культуры асобы з'яўляецца ўзвышанае пачуццё любові да Радзімы, Айчыны.

Міністр адукацыі РБ А.М. Радзькоў у сваім выступленні на Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі па тэме "Патрыятычнае выхаванне насельніцтва Рэспублікі Беларусь як фактар забеспячэння нацыянальнай бяспекі" адзначае, што "ключевым фактаром построения сильной процветающей Беларуси является моральный дух народа. Поэтому так важно воспитать у каждого человека и, прежде всего, у каждого юного гражданина любовь к своему Отечеству, готовность в любую минуту прийти на защиту его суверенитета и независимости" [8; с. 3].

У філасофскіх даследаваннях патрыятызм разглядаецца як з'ява грамадскай свядомасці. Ён вызначаецца як інтэгральнае духоўнае ўтварэнне, якое ўяўляе гарызантальны зрэз, дыялектычнае зняццё ўсіх форм грамадскай свядомасці (палітычнай, прававой і г.д.) і ўключае тая яго элементы, якія выконваюць пераўтвараючую і абарончую функцыі ў адносінах да Радзімы [6].

Да трактоўкі патрыятызму як асобаснага ўтварэння ў сучасных даследаваннях намеціліся наступныя падыходы:

1. Эмацыйны падыход – паняцце патрыятызм тлумачыцца праз пачуццё (узровень эмацыйнага адлюстравання): любоў да Айчыны, павага да Радзімы, адданасць ёй.
2. Узвышана-дзейнасны падыход – узвышанае пачуццё любові да Радзімы трансфармуецца ў актыўныя дзеянні на яе карысць. Такая дзейнасць з'яўляецца сутнаснай прыметай сапраўднага патрыятызму.
3. Дзяржаўны, ці этатычны падыход – разглядае дзяржаву як галоўны аб'ект патрыятызму. Найбольш поўна гэты падыход распрацаваны Г. Гегелем, згодна з якім патрыятызм азначае імкненне да агульных мэт і інтарэсаў дзяржавы, што выступае галоўным аб'ектам вышэйшых пачуццяў асобы, і выражаецца ў пачуцці гонару за дзяржаву.
4. Суб'ектны, ці асобасны падыход, - разглядае патрыятызм як культурную творчасць і нацыянальнае напружанне ўласных намаганняў.

5. Духоўна-рэлігійны падыход – разглядае патрыятызм як акт высокай духоўнасці. Гэты кірунак мае самую багатую традыцыю. Рэлігія, пануючая царква не раз становіліся кансалідуючай сілай у грамадстве. Для некаторых народаў канфесійная прыналежнасць выступае прыметай нацыянальна-патрыятычнай самаідэнтыфікацыі.

Аналіз прадстаўленых падыходаў паказаў, што адрозненне ў трактоўках патрыятызму заснавана на двух аспектах:

- што з'яўляецца галоўным аб'ектам такога вышэйшага пачуцця, як патрыятызм: Айчына (Радзіма) ці дзяржава;
- як суадносяцца ў патрыятызме асобасная культуратворчасць і абарончая функцыя.

Вытокам патрыятызму з'яўляецца падсвядомая прыхільнасць чалавека да роднай хаты, роднай зямлі. Гэта пачуццё любові – крыніца фарміравання ў чалавека патрыятычных пачуццяў і поглядаў. Патрыятызм узнікае як пачуццё, сацыялізаванае ў працэсе духоўна-маральнага абагачэння асобы. У ходзе сацыялізацыі асобы адбываецца генералізацыя аб'ектаў любові: дом – родны край – айчына, бацькі – род – народ. Патрыятычныя эмоцыі дыферэнцуюцца і ўскладняюцца пад дзеяннем рэфлексіі. Імкненне маладога чалавека вычленіць сябе як свядомую індывідуальную асобу і разабрацца ў сваіх пачуццях вядзе да актыўнага асэнсавання і ўсведамлення свайго месца ў грамадстве, да самаідэнтыфікацыі.

Вышэйшы ўзровень развіцця пачуцця патрыятызму непарыўна звязаны з дзейнасцю, якая праяўляецца ў актыўных сацыяльных дзеяннях, культуратворчасці, што здзяйсняюцца суб'ектам на карысць Радзімы.

Звернемся да семантыкі слова "патрыятызм". У тлумачальным слоўніку С.І. Ожэгава патрыятызм азначаецца як любоў да радзімы [7; с. 485]. У слоўніку Ул. Даля патрыёт значыць "любитель отечества, ревнитель о благе его, отчизнолюб" [5; с. 24]. Паняцці "патрыёт" і "патрыятызм" былі запазычаны з французскай мовы ў пятроўскую эпоху. Упершыню тэрмін "патрыёт" быў выкарыстаны ў перыяд Вялікай французскай рэвалюцыі 1789-1793гг і азначаў "борец за народное дело, защитник республики против монархистов". У "Беларускай энцыклапедыі", "Российской педагогической энциклопедии" і "Социологической энциклопедии" патрыятызм трактуецца як маральны і сацыяльна-палітычны прынцып, зместам якога з'яўляецца пачуццё любові да ўсяго айчыннага і імкненне дзейнічаць на карысць Радзімы.

Вызначэнне зместу патрыятызму немагчыма без усведамлення суадносін патрыятызму з такімі паняццямі, як нацыяналізм, шавінізм, інтэрнацыяналізм і

касмапалітызм. Трэба адзначыць, што меркаванні па гэтым пытанні дастаткова розныя. Так, філолаг, доктар навук, прафесар і педагог У.Ю. Троіцкі сцвярджае, што "патрыятызм вместе с национальной принадлежностью составляет современный национализм, т.е. национализм в подлинном смысле – это благородная дань прошлому своего народа, способности ощущать свое настоящее родство с ним и истинное осознание ответственности за его будущее. Иными словами – это нравственная категория, включающая в себя добромысленную память, благородное ощущение долга перед живыми соплеменниками и способность оценивать смысл своей жизни с высоты желаемого будущего своего народа. Подлинный национализм духовен." [цыт. па 5; с. 3-4].

Гэтаму пункту погляду супярэчыць расійскі філосаф В. Келле, які лічыць, што "чувство Родины, ощущение принадлежности к своей нации, культуре, традициям и обычаям, бережное отношение к языку, идея защиты государственных интересов страны, как и стремление активно способствовать ее прогрессу и процветанию, ничего общего с национализмом не имеют" [2; с. 74]. Падобную пастаноўку праблемы раздзяляе А.А. Казлоў: "Национализм приобрел преимущественно негативное значение, чаще становясь союзником (или орудием) агрессивных, тиранистических режимов, что несвойственно патриотизму, в силу его оборонительной природы просто неспособному служить в качестве обеспечения агрессии" [3; с. 32].

Іншыя даследчыкі, супрацьпастаўляючы патрыятызм нацыяналізму, сутнасцю патрыятызму лічаць нацыянальную самасвядомасць (В.А. Міхневіч, Л.М. Варанецкая). Паняцце нацыянальнай самасвядомасці ўключае ў сябе этнічныя (агульнае паходжанне, агульная этнічная радзіма, антрапалагічныя рысы, наяўнасць назвы народа, самадыстанцыраванне, усведамленне агульнай рэлігійнай прыналежнасці, наяўнасць мовы этноніма і інш.) і нацыянальныя рысы (дзяржаўная супольнасць, гістарычная супольнасць, усведамленне адзінства, непарыўнасці сувязей свайго "я" з жыццём і лёсам дадзенага народа, адносіны да культурных каштоўнасцей і дасягненняў свайго народа, разуменне нацыянальных інтарэсаў у структуры грамадскіх і міжнародных адносін), якія разглядаюцца з пазіцыі сінтэзу этнакультурнай і нацыянальнай ідэнтыфікацыі. Нацыянальная самасвядомасць глыбінна, яна мае карані ў архетыпічным, духоўным, рэлігійным і культурным заснаванні жыцця. Архетып па К.Г. Юнгу – гэта прыроджаныя псіхічныя структуры, вобразы, матывы, што складаюць змест так званага "калектыўнага пазасвядомага", якое вызначае лёс нацыі: псіхіка нацыі цалкам сфарміравана на нацыянальных катастрофах і канфліктах, яна ўнікальна і гістарычна. У аснове нацыянальнай самасвядомасці ляжыць укаранёнасць у роднай зямлі, гістарычная памяць, любоў да Радзімы, вера ў самадастатковасць і шчаслівы лёс свайго народа і краіны.

У навуковай літаратуры існуе меркаванне аб тым, што нацыянальная самасвядомасць мае два бакі – ідэалагічны і псіхалагічны – і функцыянуе як на ўзроўні супольнасці ў цэлым, так і на ўзроўні асобы. Нацыянальная свядомасць асобы – гэта ўсведамленне суб'ектам сукупнасці сваіх нацыянальных і этнічных сувязей і сваіх адносінаў да іх. Яна з'яўляецца састаўным элементам, часткай структуры самасвядомасці асобы ў цэлым.

Патрыятызм немагчымы без нацыянальнай свядомасці, ён адмаўляе прапаганду нацыянальнай выключнасці. Таму найбольш распаўсюджаным тэзісам у навуцы з'яўляецца супрацьпастаўленне патрыятызму нацыяналізму, які атаясамліваецца з нацыянальнай абмежаванасцю. У той жа час вучоныя падкрэсліваюць дыялектычнае адзінства патрыятызму і інтэрнацыяналізму.

Размежаванне паняццяў дазваляе больш ясна вызначыць сутнасць патрыятызму, чым па закону дыялектыкі аб адзінстве і барацьбе супрацьлегласцей, з'яўляецца дыялектычнае адзінства дзвюх супрацьлеглых з'яў грамадскай свядомасці – нацыяналізму і інтэрнацыяналізму. Аднак патрыятызм існуе толькі пры раўнавазе гэтых складаючых. Калі ў патрыятызме ўзмацняецца нацыянальны пачатак, ён непазбежна пераходзіць у шавінізм. Калі ж у патрыятызме ўзмацняецца інтэрнацыянальная складаючая, ён пераходзіць у іншую сваю супрацьлегласць – касмапалітызм. Такім чынам, патрыятызм з'яўляецца складанай дынамічнай сістэмай, якая функцыянуе толькі пры ўмове арганічнай узаемасувязі нацыяналізму і інтэрнацыяналізму.

У сучаснай педагагічнай літаратуры ў якасці асноўных кампанентаў структуры патрыятызму выдзяляюць: кагнітыўны (рацыянальны), матывацыйны (эмацыйны), паводзінны (дзеяснасна-практычны). Аднак аналіз сутнасці патрыятызму, яго функцый у структуры асобы дазваляе сцвярджаць, што разгортванне гэтага высокага духоўнага пачуцця суправаджаецца рэфлексіяй у светаадчуванні маладой асобы. І таму мы лічым, што структура патрыятызму набывае больш цэласны характар пры наступным кампанентным складзе:

- *гнастычны* – сістэма навуковых і эмпірычных ведаў аб патрыятызме, устойлівыя стэрэатыпы патрыятычнай свядомасці, веданне дасягненняў ва ўсіх сферах сацыяльнага быцця, сістэма перакананняў як форма паглыблення, укаранення ведаў і каштоўнасцей у сістэму светапогляду;
- *матывацыйны* – утвараецца сістэмай матываў: усведамленнем патрыятызму як каштоўнасці чалавечага быцця, патрэбай у дабрабыце і росквіце Айчыны, сфарміраванасцю ідэала грамадзяніна;

- *эмацыйна-валявы* – структурыруецца эмацыйным водгукам асобы на падзеі, што закранаюць аўтарытэт Радзімы, характарызуецца антынамічнасцю – супрацьлеглымі сацыяльнымі пачуццямі: перажываннямі любові да Радзімы, гонару за дасягненні суграмадзян, і ў той жа час пачуццём крыўды і болю пры бачанні насілля і здзекаў, нянавісці да ворага. Валявы кампанент выражае гатоўнасць увасобіць засвоеныя веды, каштоўнасці, ідэалы ў практычнай дзейнасці. Бязволле, сацыяльнае раўнадушша ці разыходжанне рэальных учынкаў з засвоенымі ведамі і каштоўнасцямі, якія чалавек дэманструе на словах, не забяспечваюць дзейнаснай пазіцыі чалавека;
- *паводзінны* – вопыт патрыятычных паводзінаў, які прадугледжвае авалоданне сітуацыямі рэальнай адказнасці, самастойнасці прыняцця рашэнняў, вольнага выбару патрыятычна матываваных учынкаў ва ўсіх сферах жыццядзейнасці;
- *нарматыўна-ацэначны* – уключае сістэму ацэначных меркаванняў, рэфлексію сваіх паводзін, адносін да Радзімы і паводзін іншых людзей з пазіцыі маральных норм, ідэалаў, уласцівых нацыянальнай культуры.

Выдзеленыя кампаненты сведчаць аб тым, што патрыятызм з'яўляецца інтэгратыўнай якасцю асобы, якая адлюстроўвае яе псіхічную, гнастычную і практычную гатоўнасць адказа на выконваць свае функцыі як "сына Айчыны".

Ланцужок станаўлення патрыятызму як якасці асобы ўключае: перажыванні – веды – каштоўнасці – перакананні – воля да дзейнасці – рэфлексія. І сістэмаўтваральным звязом у сукупнасці элементаў з'яўляюцца пачуцці. Любоў да радзімы – асобая разнавіднасць пачуцця любові. Яна ўяўляе сабой першаснае эмацыйнае выражэнне душы і духу інтымна-асобаснага характару. Фарміруючыся ў працэсе сацыялізацыі чалавечай асобы на базе мноства сацыяльных адносін, сілкуючыся іх энергіяй і аддаючы ім сваю, любоў да радзімы з'яўляецца спосабам чалавечых светаадносінаў. Як першасная цэласная эмоцыя любоў да радзімы ляжыць у аснове комплекса высокіх духоўных перажыванняў, поглядаў, сэнсажыццёвых ідэй і ўстановак. Пачуцці і эмоцыі, узмоцненыя ведамі, параджаюць у асобе патрэбу ў іх практычнай рэалізацыі ў дзеяннях і ўчынках, якія стымулююць развіццё патрыятычнай свядомасці, грамадзянскай самасвядомасці асобы, пачуцця патрыятычнага абавязку.

Згодна з "Канцэпцыяй патрыятычнага выхавання моладзі ў Рэспубліцы Беларусь" выдзяляюцца наступныя кірункі і састаўныя часткі патрыятычнага выхавання:

1. ваенна-патрыятычнае – фарміраванне ў моладзі высокай патрыятычнай свядомасці, ідэі служэння Айчыне, фарміраванне маральна-псіхалагічнай і

фізічнай гатоўнасці да выканання канстытуцыйнага абавязку па абароне сваёй Айчыны, захаванне і памнажэнне воінскіх традыцый;

2. грамадзянска-патрыятычнае – фарміраванне законапаслухмянага грамадзяніна, свядома і актыўна выконваючага свой грамадзянскі абавязак;
3. культурна-патрыятычнае – выхаванне пачуцця павагі і адказнасці за захаванне культурных традыцый, нацыянальнага каларыту;
4. спартыўна-патрыятычнае – фарміраванне пачуцця гонару за высокія дасягненні беларускіх спартсменаў;
5. героіка-патрыятычнае – выхаванне любові да сваёй радзімы і павагі абаронцаў Айчыны на аснове гераічнага мінулага свайго народа, прапаганда гераічных прафесій і знамянальных гераічных дат нашай гісторыі, выхаванне гонару за дачыненне да дзеянняў продкаў і іх традыцый;
6. маральна-патрыятычнае – заснавана на хрысціянскіх заповедзях, на высокай маральнасці і вышэйшым пачуцці гонару [4].

Пералічаныя кампаненты вызначаюць змест патрыятычнага выхавання, комплекснага па сваёй прыродзе ўтварэння, складанай, шматаспектнай і шматузроўневай сістэмы. Аднак кантэнт-аналіз дадзенага фрагмента выяўляе слабую прадстаўленасць у ім культуратворчай функцыі патрыятызму як асабісты ўклад у росквіт усіх форм культуры айчыннага быцця: працоўнай, маральнай, эстэтычнай.

Патрыятызм тым вышэй, чым вышэй духоўнасць асобы. Высокі ўзровень духоўнасці, які ўключае ў сябе адпаведны ўзровень адукаванасці, маральнасці дазваляе пазбегнуць негатыўных момантаў патрыятычнага выхавання, з'яўляецца фактарам выключэння фанатызму, рэлігійнай, класавай, этнічнай нецярпімасці. Патрыятызм з'яўляецца духоўнай асновай згуртаванасці людзей, якая праяўляецца ў шанаванні продкаў, у вернасці нацыянальным традыцыям і звычкам, рэлігійным і маральным нормам, у імкненні абараніць бліжняга, адстаяць справядлівае рашэнне пытання. Патрыятызм прадугледжвае ўменне пераадольваць сябе, ставіць у абавязак паважаць добрыя пачаткі ў жыцці свайго народа, быць суб'ектам культуратворчасці.

Падагульняючы даследаванні прыроды патрыятызму, мэтазгодна выдзяліць яго функцыі:

1. *інтэграцыйную* – патрыятызм кансалідуе людзей у сацыяльнае цэлае; пазнаючы мінулае, пераўтвараючы цяперашняе і прагназуючы будучае, асоба ўдзельнічае ў інтэграцыі грамадства;
2. *кагнітыўную* – будучы адлюстраваннем быцця Айчыны, у гістарычнай перспектыве патрыятызм змяшчае ў сабе веды, сацыяльны вопыт, які

- перадаецца з пакалення ў пакаленне, забяспечвае захаванне і перадачу духоўных каштоўнасцей, здзяйсняе пераймальнасць пакаленняў, сувязь часоў;
3. *канструктыўную, пераўтваральную* – праяўляецца ў рэалізацыі патрыятычных перакананняў на практыцы, канструктыўных адносінах да радзімы, якія прадугледжваюць удасканалванне, стварэнне ўмоў для сацыяльнага развіцця грамадства;
 4. *крытычную* – патрыятызм мае на ўвазе крытычнае, аб'ектыўнае асэнсаванне рэчаіснасці;
 5. *кампенсатарскую* – патрыятызм як глыбока сацыяльная з'ява, крыніца жыццяздольнасці і выжывальнасці грамадства і асобы, дае веру і надзею, кампенсуючы сацыяльную незадаволенасць;
 6. *ідэнтыфікуючую* – фіксуе адзінства інтарэсаў чалавека з інтарэсамі розных сацыяльных супольнасцей, якія забяспечваюць яго самазахаванне, абарону яго асноўных інтарэсаў, садзейнічае рэалізацыі патрэб у самасцвярджэнні, развіцці і самавыражэнні.

Такім чынам, разгледзеўшы сутнасць патрыятызму, яго структуру, функцыі, можна зрабіць вывад, што патрыятызм – гэта складанае ўтварэнне духоўнай сферы асобы, якое складаецца з унутраных этычных імператываў, эстэтычных пераваг, сацыяльных каштоўнасцей. Сістэмаўтваральную функцыю ў структуры патрыятызму выконваюць вышэйшыя маральныя пачуцці і сацыяльныя каштоўнасці, што матывуюць асобу на клопат аб Айчыне, яе росквіце і незалежнасці, павагу да ідэй сацыяльнай справядлівасці, свабоды і адказнасці.

Літаратура:

1. Даль В. Толковый словарь в 4Т. Т2. – М.: "Русский язык", 1982
2. Келле В. Национализм и будущее России// Альтернативы. 1996. №1
3. Козлов А.А. Молодые патриоты и граждане новой России: Социологический очерк. СПб., 1999
4. Концепция патриотического воспитания молодежи в Республике Беларусь// Проблемы выхавання. – 2003. - №4
5. Круглов Ю.Г. Патриотизм в педагогике (размышления над книгой)// Педагогика. – 2001. - №6
6. Миловидов А.С., Сапегин П.Е., Симанов А.Л. Патриотическое сознание: сущность и формирование. – Новосибирск: Наука, 1985
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Изд-е 5-е, стереотип. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963

8. Радьков А.М. Современные проблемы патриотического воспитания учащихся и студенческой молодежи // Пазашкольнае выхаванне. – 2005. - №8